

УДК 94(474.5)“13/17”:002.5

В.В.Газін, В.А.Дубінський

III Міжнародна наукова конференція істориків-литуаністів у Кам'янці-Подільському

Аналізується робота Міжнародної конференції істориків-литуаністів, яка вже втретє традиційно проходила на базі історичного факультету Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка у жовтні 2013 року. Подається короткий зміст доповідей і повідомлень, оголошених на конференції, та їх обговорення, йдеться про різні заходи, що проводилися в рамках роботи конференції.

Ключові слова: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, міжнародна конференція, Велике князівство Литовське, Інститут історії України НАН України, литуаністика, доповідь.

16–19 жовтня 2013 р. на базі Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка відбулася III Міжнародна наукова конференція “Україна і Велике князівство Литовське в XIV–XVIII ст.: політичні, економічні, міжнародні та соціокультурні відносини у загальноєвропейському вимірі”. Організаторами наукового форуму стали Інститут історії України Національної академії наук України та історичний факультет Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Слід відзначити, що проведення даного наукового форуму стало вже доброю традицією, коли через рік, восени до Кам'янця-Подільського з'їжджаються дослідники історії Великого князівства Литовського, щоб поділитися своїми науковими досягненнями в царині історії Литви, зокрема, литовсько-українських відносин.

Міжнародний статус конференції був аж ніяк не номінальним. До Кам'янця-Подільського прибули вчені з Литви, Польщі, Росії, Білорусії. Вперше на форумі був присутній представник Молдови. Власне українську литуаністику представляли історики з Києва, Дніпропетровська, Івано-Франківська, Миколаєва, Острога та Кам'янця-Подільського.

На відкритті конференції учасників наукового форуму привітав ректор Кам'янець-Подільського національного університету, доктор історичних наук, професор Сергій Копилов.

Від Інституту історії України НАН України слово мав член-кореспондент Національної академії наук України Микола Котляр, який передав найтепліші привітання учасникам конференції від директора Інституту академіка Валерія Смоля і його побажання плідної праці, а також підкреслив, що йому особливо приємно очолити групу вчених головної наукової установи України з дослідження вітчизняної історії, брати участь у даній конференції та відвідати Кам'янець-Подільський, де він народився і який вважає своєю малою батьківщиною.

Незперечно істиною є теза, що успіх будь-якої справи на п'ятдесят відсотків залежить від її початку. Вона цілком стосується і цієї конференції, робота якої

розпочалася з доповіді члена-кореспондента НАН України Миколи Котляра на тему “Південна Русь і Литва в ранньому середньовіччі (до кінця XIII ст.)”. Відзначимо, що перше засідання, відбувалося в залі засідань університету за присутності доволі широкій аудиторії, представленій аспірантами, магістрантами та студентами історичного факультету К-ПНУ імені Івана Огієнка. Доповідь одного з метрів сучасної української історичної науки, в якій він зупинився на проблемі формування литовської державності та стосунках литовських князів з правителями Русі, викликала захоплення та щирі аплодисменти аудиторії.

Надалі учасники конференції впродовж двох робочих днів (16 та 17 жовтня) торкнулися різноманітних аспектів історії Великого князівства Литовського та українсько-литовських відносин протягом XIV – середини XVIII ст. Робота проходила надзвичайно інтенсивно. Доповіді, дискусії, обговорення проблем Великого князівства Литовського в перервах у режимі “брейк-каві” тощо. Окремі з виголошених доповідей спробуємо проаналізувати.

Під час першого засідання, на якому головував М.Котляр, учасники конференції акцентували увагу на питаннях історії Литви періоду раннього середньовіччя. Відзначимо, що уже традиційно, на конференціях, організованих українськими литуаністами, особливий інтерес викликають доповіді нащадків великих князів литовських, представників власне Литви. Так, професор Гедимінас Вайткевічус темою своєї доповіді обрав проблему виникнення столиці ВКЛ і сучасної Литви міста Вільно (Вільнюса). Зокрема, він означив, що роком виникнення першого поселення на місці сучасної литовської столиці можна вважати 1271 р. (перша письмова згадка датується 1323 р.). На його думку, першими поселенцями стала громада “ратного толку”, очевидно бігли військові ватажки зі своїми людьми, які не витримали натиску християнських сусідів (саме в цей період здійснювалися активні походи правителів Галицько-Волинської держави проти литовських племен ятвягів).

Представниця Миколаєва Оксана Господаренко у своїй доповіді “Антигенузька політика Мамає як фактор литовсько-ординського зближення” спростувала поширену тезу про довготривалі союзні відносини між Золотою Ордою та ВКЛ у другій половині XIV ст. (існує думка, що результат відомої битви на Синіх Водах був зумовлений союзом Мамає з Ольгердом, який завдяки цьому й отримав можливість розгромити незалежних від хана Мамає правителів). На думку дослідниці, активізація політики Мамає на зближення з ВКЛ була зумовлена його прагненням протидіяти впливові Венеції та Генуї в чорноморському регіоні та створити умови для розвитку балто-чорноморської торгівлі.

У ході другого засідання (ведучий – Гедимінас Вайткевічус) інтерес у колег викликала доповідь Бориса Черкаса на тему “Посилання на пожалування великих князів литовських в контексті визначення правомірності володіння українським населенням земель у Північному Причорномор’ї”. Зокрема, на основі джерел він акцентує увагу на існуванні традиції у представників українського козацтва аргументувати свої права на володіння Північним Причорномор’ям правовими актами, наданими у свій час ще литовськими князями, зокрема Вітовтом.

Білоруський історик Олег Лицкевич проаналізував достовірність фрагменту “Повести о Подолье” стосовно невідбувшогося шлюбу між подільським князем Костянтином Коріатовичем та дочкою польського короля Казимира. А Ірина та Костянтин Хромови у доповіді на тему: “Місцеві монети-наслідування другої половини XIV ст. на литовсько-ординських прикордонних територіях” проаналізували основні наслідування джучидським монетам і шляхи трансформації їх в удільні випуски.

Третє засідання, модератором якого був Олег Дзярновіч розпочалося з доповіді Вітаса Янкаускаса “Хто обрав великим князем литовським Швитригайла?”. Зазначивши, що дана проблема є своєрідною “білою плямою” історії (джерела переважно дають інформацію стосовно кола представників литовської еліти, які вже офіційно визнали владу Швитригайла), він дійшов висновку, що головну роль в обранні наступника князя Вітовта відіграли представники династії. Значний інтерес викликала доповідь Владислава Берковського стосовно питання формування європейського економічного макрорегіону в період середніх віків та раннього нового часу. На його думку, формування економіки практично усіх країн Європи відбувалося під дією двох основних чинників – моря та сусідньої Азії. Також заслуговує уваги висновок, що одним з рушіїв економічного прогресу західноєвропейського регіону став процес її децентралізації, рисами якого стали плюралізм та політична різнобарвність. Саме це кардинально відрізняло Західну Європу від Східної, де відчувався вплив імперських стандартів (візантійських чи монгольських).

Надалі Васілій Воронін та Андрій Гурбик у своїх доповідях звернули увагу, відповідно, на боротьбу Великого князівства Литовського за державний суверенітет у 20-х роках XVI ст. та на основні причини й поетапність запровадження аграрної реформи на українських та білоруських землях ВКЛ у XVI ст. Зокрема, як зазначив В.Воронін, у 20-ті роки яскраво проявилось прагнення ВКЛ отримати власного монарха (великого князя чи навіть короля), який не був би одночасно королем польським. У 1526 р. навіть було розроблено проект перетворення ВКЛ у королівство, який, однак, так і не було реалізовано. Також доповідач звернув увагу, що саме в 20–30-х роках XVI ст. було складено другий звід білорусько-литовського літописання, поява якого в значній мірі була зумовлена прагненням литовських магнатів створити міцнішу ідеологічну основу для відстоювання й укріплення державного суверенітету Великого князівства Литовського. А.Гурбик, акцентуючи увагу на важливості всебічного й детального дослідження проблем, пов’язаних з підготовкою й етапами проведенням аграрної реформи на українських та білоруських землях у XVI ст., наголосив, що актуальність зазначених питань зумовлена не тільки необхідністю переосмислення загальних оцінок реформи, але й потребою висвітлення особливостей проведення волочної поміри в Україні та на власне білоруських і литовських землях ВКЛ. На думку доповідача, основною метою аграрної політики правителів ВКЛ на підвладних землях було примноження державної казни за рахунок підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва. При цьому він звернув увагу, що апробація

теоретичних підходів до аграрної реформи тривала кілька десятиліть, відбувалася поетапно й включала вироблення ряду великокнязівських юридичних актів. Зважаючи на різнобій у термінології, що стосується, зокрема, аграрної тематики, який спостерігається у вітчизняній історіографії останніх десятиліть, на думку А. Гурбика, слід використовувати традиційний для робіт литовських, білоруських та українських учених-аграріїв і загальноновживаний у сучасній фаховій літературі термін “аграрна реформа”. Під останнім розуміється система заходів великокнязівського уряду ВКЛ, яка включала облік та поміру землі; кадастр волочних наділів згідно з якістю ґрунту й відповідне оподаткування останніх; інтенсифікацію сільськогосподарського виробництва та вдосконалення трипільної сівозміни культур; створення фільваркових господарств та забезпечення останніх трудовими ресурсами; зміну форм поземельної ренти; реформування органів місцевої адміністрації й самоврядування; перепланування просторової локації сільських поселень.

Доповідь білоруського вченого Александра Довнар “Казацкие отряды на господарской службе в Чечерском и Пропойском замках в 1562-1573 гг. (состав, обеспечение)” стосувалася питань формування оборонної системи східних кордонів Великого князівства Литовського в ході Лівонської війни. При цьому він акцентував увагу на ролі Чечерського й Пропойського замків в системі укріплень ВКЛ, а також найманих козацьких загонів, які складали ядро їх оборони.

У ході вечірнього засідання, на якому головував Дмитро Вирський, було заслухано п’ять доповідей. Українські історики представили на розгляд колег такі теми: Дмитро Вирський торкнувся питання дискусії 1564 р. між Ротундусом та Оріховським про волю і неволю в ВКЛ; Петро Кулаковський акцентував увагу на становищі Звенигородського повіту в литовську добу; Андрій Блануца здійснив аналіз документів книги записів №49 Литовської метрики у контексті дослідження соціально-економічних реформ у Великому князівстві Литовському в 60-х роках XVI ст., Дмитро Ващук, відповідно, джерелознавчий аналіз 235-тої книги судових справ Литовської метрики, а Віктор Атаманенко – Волинських інвентарів середини XVI ст.

Соціально-економічна тематика домінувала і під час наступного засідання, на якому головував Борис Черкас. Зокрема, Владислав Безпалько за активним матеріалом охарактеризував особливості селянського святкового одягу на Волині останньої третини XVI ст. При цьому заслуговує на увагу його висновок, що, зокрема, по одягу, який зберігався в домах селян можна зробити висновок стосовно їхньої заможності. На думку вченого, селянин, що працював на землі, “підданий” того чи іншого феодала, мав усі передумови жити заможнo. Адже земельний наділ – двориче, волока чи їх частина – був достатньо великим, щоб господарювання на ньому приносило прибутки.

Білоруський дослідник Алег Дзярнович проаналізував місце таких дифініцій як мова та етнічність у книговидавничих практиках першодрукарів Великого князівства Литовського в XVI ст., а молдавський вчений Валентин Константінов, відповідно, політику Речі Посполитої по відношенню до Молдавії на початку XVII ст.

Засідання, яке проходило під головуванням Тараса Чухліба, позначилося тим, що були заслухані три доповіді молодих представників науково-педагогічного цеху Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. На обговорення колег були представлені доповіді Олександра Юги на тему: “Ставлення литовської еліти до розгортання національно-визвольної боротьби на теренах України в 1648 році: постановка проблеми”, Володимира Верстюка стосовно воєнних дій 1648–1649 рр. на теренах Великого князівства Литовського в оцінці М.Костомарова та Сергія Калуцького, яка стосувалася висвітлення В.Липинським Лоевської битви 1649 р. Зокрема, Олександр Юга окреслюючи проблему ставлення литовської еліти до подій Української національної революції (на його думку вона продовжує залишатися поза увагою істориків), акцентував увагу на тому, що литовці, виходячи зі своїх інтересів, політичної традиції зайняли досить відмінну позицію (більш нейтральну) щодо українських подій, ніж та, яка була характерна для поляків.

Насамкінець доволі цікавим видався останній блок конференції. Саме тоді були заслухані доповіді відомих вчених-дослідників історії Української національної революції XVII ст. З нетерпінням учасники конференції, а також присутні на засіданнях науковці та студенти-історики К-ПНУ імені Івана Огієнка чекали на доповідь доктора історичних наук, професора Валерія Степанкова. Традиційно, Валерій Степанович вкрай скрупульозно підбирає тематику доповіді, яка завжди відрізняється своєю актуальністю, пронізнана свіжими думками та містить цілком нові наукові висновки. Отже, в даному випадку доповідь відомого українського історика була присвячена аналізу інформаційної цінності “Табірного щоденника” Я.Радзивілла як джерела вивчення українсько-литовських відносин влітку 1653 року. При цьому доповідачем було зазначено, що комплекс питань, пов’язаний зі з’ясуванням українсько-литовських відносин у період гетьманату Б.Хмельницького (1648–1657 рр.), належить до найменш досліджених в українській і польській історіографіях українсько-річпосполитського протистояння середини XVII ст. А джерелознавчий аспект українсько-литовських відносин взагалі не ставав предметом спеціального вивчення. Саме у цьому, на думку В.Степанкова, полягає цінність “Табірного щоденника” литовського польного гетьмана князя Я.Радзивілла. Власне аналіз даного джерела дозволив довести тезу, що з кінця 1652 – початку 1653 рр. у політиці короля Яна Казимира та Я.Радзивілла стосовно козацької України окреслилися відмінності. І якщо перший прагнув знищення української держави й повернення в Україні до становища напередодні 1648 р., то Радзивілл здійснював кроки для того, щоб порозумітися з українським гетьманом на основі статей Білоцерківського договору.

Не менш цікавою виявилася доповідь доктора історичних наук Тараса Чухліба, який заслужено вважається одним з провідних українських козакознавців та фахівців з дослідження історії Української козацької держави XVII ст. Цього разу Тарас Васильович зупинився на аналізі особливостей політики гетьмана Івана Самойловича щодо Великого князівства Литовського. Власне в центрі доповіді був так званий Засожський конфлікт, який виник між Українським гетьманом

та Великим князівством Литовським у 1683–1686 рр. і вчинив великий вплив на процес укладення Вічного миру 1686 р. між Річчю Посполитою та Московським царством. Доповідач звернув увагу, що серед пунктів, які представив лівобережний гетьман царським послам напередодні переговорів з поляками, була вимога, щоб територія Засожжя була офіційно передана Українському гетьманатові. А у 1684 р. за наказом Самойловича Засожжя було зайняте українськими військами. Надалі це питання гостро стояло під час підготовки та укладення Вічного миру 1686 р.

Також під час заключного засідання були заслухані доповіді Володимира Газіна, яка стосувалася аналізу позиції литовської еліти в період російсько-польської війни 1654–1667 рр. За приклад було взято тодішнього польного литовського гетьмана Вінцента Корвіна Госевського, а також науковців з Польщі Яцека Дрозда (тема доповіді: “Велике князівство Литовське перед «козацькою проблемою» в 1657–1696 рр. (в добу «Руїни» по смерті Богдана Хмельницького)”) та Анджея Глві (тема доповіді: “Проблема ясиру в діяльності Речі Посполитої. Переговори комісарів делегації польсько-литовської з османськими й татарськими урядовцями під Кам’янцем-Подільським в 1699 р.”).

У рамках конференції сталася ще одна вельми цікава подія. На історичному факультеті відбулася презентація монографії відомого українського вченого, автора низки праць з історії Української національної революції XVII ст., міждержавних відносин цього періоду, провідного наукового співробітника Інституту історії України НАН України, доктора історичних наук Тараса Чухліба “Відень 1683: Україна-Русь у битві за «золоте яблуко» Європи”, що побачила світ 2013 року у видавництві “КЛЮ”. Автор монографії в захоплюючій формі розповів студентам та магістрантам історичного факультету про нові факти з історії “битви народів”, зокрема, про участь у ній українців. Відзначимо, що традиційно їх роль значно применшувалася в історіографії. Також своєю оцінку книги Тараса Васильовича Чухліба представили авторитетні науковці та викладачі К-ПНУ імені Івана Огієнка Валерій Степанков та Анатолій Філіпюк.

Також у ході конференції було представлено українсько-білоруський науковий проєкт на тему “Соціально-економічні реформи в Білорусі і Україні в XVI–XVIII ст.”, який здійснюється за сприяння й фінансової підтримки Державного фонду фундаментальних досліджень України.

Загалом, як це відзначали практично всі учасники, науковий форум виправдав найкращі сподівання. Високий рівень доповідей, жваві дискусії та обмін думками засвідчили значний інтерес як самих учасників, так і всіх присутніх до проблем, покладених в основу тематики наукової конференції.

Слід відзначити, що за три дні перебування в Кам’янці учасники конференції отримали можливість ознайомитися з архітектурою та історичним минулим нашого міста, а також побувати в одному з найкрасивіших містечок Західного Поділля – Борщеві, де відвідали красназничий музей та історичну печеру “Вертеба”.

Підсумовуючи результати III Міжнародної наукової конференції “Україна і Велике князівство Литовське в XIV–XVIII ст.: політичні, економічні, міжнаціо-

нальні та соціокультурні відносини у загальноєвропейському вимірі”, слід наголошувати, що, по-перше, проведення подібних заходів уже стало традиційним, що є не тільки велими почесно для університету, що приймав литuanістів, і міста Кам’янець-Подільського, а й слугує виявом поглиблення наукової співпраці академічних і вишівських істориків та зарубіжних дослідників; по-друге, підняті тут питання, дискусії, якими супроводжувались практично всі доповіді та повідомлення її учасників, стали прикладом конструктивного вивчення історії ВКЛ, українсько-литовських взаємин тощо. Насамкінець, подібні наукові конференції сприяють зростанню авторитету Кам’янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка та, зокрема наукових шкіл, що функціонують на його базі.

Volodymir Gazin, Volodymir Dubinskiy

III International scientific conference of researchers of the history of the Grand Duchy of Lithuania in Kamianets-Podilsky

It is the analyzes work of the third international conference of researchers of Lithuanian history, that was held at the Faculty of History of Kamianets-Podilsky Ivan Ohienko National University in October 2013. This article gives a brief descriptions of presentations and reports, announced on her activities carried out during its operation.

Keywords: *Kamianets-Podilsky Ivan Ohienko National University, international conference, the Grand Duchy of Lithuania, Institute of History of Ukraine, researchers of Lithuanian history, report.*

В.В.Газин, В.А.Дубинский

III Международная научная конференция историков-литуанистов в Каменце-Подольском

Анализируется работа Международной конференции историков-литуанистов, которая уже в третий раз проходила на базе исторического факультета Каменец-Подольского национального университета имени Ивана Огиенко в октябре 2013 года. Подается краткое содержание докладов и сообщений, оглашенных на конференции, а также их обсуждения. Сообщается о мероприятиях, которые проходили во время работы конференции.

Ключевые слова: *Каменец-Подольский национальный университет имени Ивана Огиенко, международная конференция, Великое княжество Литовское, Институт истории Украины НАН Украины, литуанистика, доклад.*